

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXIX. évf.

Május—Június

3-ik füzet.

A calvinismus.

I.

Már áll a „kiengesztelés“ emlékoszlópa a champeli halmon: azon a helyen, melyen 1553 oct. 27.-én fellobogott a máglya tüze, mely a Servét életét kioltotta. A „lassu tűz“ csak a testi életnek vethetett véget; de az üldözött szellem elszállott a lángok közül s háromszázötven év múlva hirdeti a maga diadalát. Az utódok lelkét megvilágította a szeretet Krisztusa s e dicső fény világánál igyekeznek helyrehozni a mult sötét tévedéséből annyit, a mennyi helyrehozható. Amaz emlékoszlop mértföld mutatója annak a nagy útnak, melyet az emberiség vallási tekintetben is háromszázötven év leforgása alatt megtett. Látható és kézzelfogható jele annak a különbségnek, mely a mult vallásos gondolkozását a jelentől elválasztja. „Genf Golgotája“ a szabadság templomává változott. Sveicznak szabad polgára nem jár többé pirulva és szégyenkezve a „kies“ mezőben. Borzalmasságát már elveszítette. Az arra utazó idegen előtt nem kell titkolnia egy gyászos emléket. Fölemelt fejjel mutathat a jelre, mely érthetően mondja, hogy a felvilágosult utódok semmi közösséget nem vállalnak az elődök cselekedetével. Az éjszaka elmúlt. Krisztus valódi szelleme győzedelmeskedett.

Hogy mennyi része volt Genf „mindenható“ reformatorának Servét kivégzésében, hogy ama máglyáért mennyiben terheli Kálvint a felelősség és mennyi irandó a kor rovására, azt ez alkalommal nem vizsgáljuk. E kérdésekre elég tiszta feleletet adott a történelem.¹ Mi szívesen feledjük a multat.

¹ Tollin H.: „Servét Mihály jellemrajza“, ford. Simén Domokos. — Szász K.: „Kálvin“, Budapesti Szemle XVII. k. — Kanyaró F.: „Unitáriusok Magyarországon“. IV. fej. „Unitár. történetírás és Kálvinorthodoxia“. Ker. Magvető XXVII. évf. 5—6., XXVIII. évfolyam 1, 3, 5, 6 és XXIX. évfolyam 2, 5 füzet.

Annál is inkább, mert az idő minden tekintetben igazat szolgáltatott Servétnek. Az a szellem pedig, a mely őtet halálra kergette, beleveszett a múlt tengerébe. Ha itt-ott fel is úti még fejét, de győzelemre többé nem számíthat.

Mi tehát egyfelől a „kiengesztelés“ jegyében, másfelől a szabad szellemű utódok iránt érzett testvériségnek a tudatában minden elfogultság nélkül vizsgáljuk a calvinismust, mint a kereszténység vallási fejlődésének egyik irányát, mint a XVI. százévi protestantismus egyik alakját, mely minden tulzásai és merevsége mellett is elég erős volt arra, hogy a kereszténység egy részét száz éveken keresztül irányítsa. S ha ma úgy is tekintjük, mint egy történelmi jelenséget, akkor is méltó, hogy vele foglalkozzunk.

A calvinismus az „Institutio religionis christianaee“ ezimű nagyhirű műben van kifejtve, melyet az 1536-iki első kiadás után Nagy Károly fordított magyarra.¹

Hogy annál tisztábban betekinthessünk e műbe, s megérthessük annak a szellemét, igen röviden meg kell ismerkednünk keletkezése körülményeivel. Mert követői is általában elismerik, hogy Kálvin e művének úgy első kiadásával, mint az azután következett újabbi átdolgozásokkal mindig az idő, a hely és a fölmerült gondolatáramlat kínálkozó szükségleteihez alkalmazkodott s azokat kielégíteni igyekezett.

A Németországban és Sveiczban megindított reformatio hullámai gyorsan átesaptak Franciaországba s ott a lehető legnagyobb ellenállás mellett is nagy hódítást tettek a lelkekben. Egyike a legelsőeknek, kik az új mozgalomhoz csatlakoznak, kik szívvel, lélekkel annak haladásán fáradoznak: az alig 24 éves Kálvin. „Keresztyén bölcsészet“ ezim alatt, egy barátja részére, a párisi egyetemen igazgató székfoglalás alkalmára írott beszédeért, melyben a reformatio mozgalmának védelmére kel, barátjával együtt csak szökéssel menekülhetett. A máglya és bilincsek elől menekült Kálvin egy évi bujdosás után végre Baselben telepedik le azzal a szándékkal, hogy itt elvonultságban a reformatio védelmének és terjesztésének szenteli munkásságát. Ez alatt hazájában mind több és több helyen piroslott

¹ Kálvin János: „A keresztyén vallás alapvonalai“. Ford. Nagy K. Bpest. Kiadja a Magy. prot. irod. társaság, 1903.

a máglyák tüze, mind több és több rab zörgette a bilincseket a szabadabb vallásos gondolkozásért. Végre a hitüldözés, midőn látta, hogy a máglya és a börtön fel nem tartóztathatja a megindult szabadabb szellemet útjában, a midőn „Európa lelkiismerete“ is tiltakozott e kegyetlenségek ellen: akkor a maga mentségére más eszközhez folyamodott. A reformatiót a pokol és a sátán művének kiáltotta ki. Követőit istentelen forradalmároknak bélyegezte, kik az anarchia és a nihilismus eszméivel és eszközeivel fel akarják forgatni a trónt s földulni az ország nyugalmát. Ime ezek az alaptalan, hamis vádak, melyek ellen a közvélemény felvilágosítására, föl kellett Kálvinnak a szavát emelnie Ezek ellen kívánta üldözött honfitársait tisztázni. Ez volt a legfőbb cél, melyért Kálvin az *Institutiót* írta.¹ És ez magyarázza meg az egészen áthuzódó polemikus hangot és a vádhoz mért erős kifejezéseket. A huszonöt éves író művét Ferencznek, „a francziák legkeresztyénibb királyának“ ajánlja egy terjedelmes és meggyőző előszó kíséretében.

Mint hogy ezek szerint a mű tulajdonképpen a francia nép érdekében, a francia királyhoz íródott, ezért a mult száz év elején egyes francia theologusok bizonyítani igyekeztek, hogy az eredetileg francia nyelven volt írva. Azonban mivel abban a korban a latin volt „az universalis internationalis diplomatiai“ nyelv, igen valószínű, hogy ezen a nyelven írt Kálvin is. És ezt elég meggyőzőleg is bizonyítják a theologusok.²

Még egy kérdéssel kell tisztába jönnünk, mielőtt a mű tartalmába betekinthetnénk. Ez a rendszer kérdése. Hat fejezetben szól:

- I. A törvényről és a tizparancsolatról.
- II. A hitről és az apostoli symbolumról.
- III. Az imádságról és az Uri imáról.
- IV. A szakramentumokról.
- V. A hamis szakramentumokról.
- VI. A keresztyéni szabadságról.

Vannak egyes ref. theologusok, a kik már ez első kiadásban Kálvin theológiájának jellegzetességét: az „isteni üdvrend“ tényeinek és a „keresztyén hitélet“ egyes mozzanatainak egy-

¹ I. m. Bevezetés, XVI. lap.

² Nagy Károly: „Kálvin theológiája“. Nagy-Enyed, 1895.

mással kapcsolatos leírását látják. E szerint a mű belső tartalmánál fogva egy teljes egészét alkot, csak a külső beosztása nem megfelelő.¹ Azonban sokkal valószínűbb az az általánosan elterjedt nézet, hogy a mint az alak mutatja, úgy a tartalom is minden szorosabb összefüggés nélkül, a kereszténység főbb igazságait egymás mellé állítja s a szükség kívánalmi szerint míg egyfelől támadja az ellenfél tévelygéseit, addig másfelől teljes erővel védi a maga igazát. Ezek által czáfolja meg az alaptalan vádakát és rágalmakat. Az azonban bizonyos, hogy az egyes fejezetek határain belül a felvett tárgy fejtegetésében, a scholastikusi okoskodásokon keresztül világos rend és határozott logika látszik. Az is bizonyos, hogy a calvinismus alapvonalai e műben — ha nem is összefüggő rendszerben — úgy le vannak téve, hogy utolsó kiadásában bár ötszörösére növekedett, de minden további fejlődés csak a letett alapra való építés és bővítés jellegével bír. Mi tehát a calvinismust abban az alakjában fogjuk bemutatni, a mint az az *Institutio* első kiadásában legelőször megjelent.

1. „A törvényről, mely a tizparancsolat magyarázatát foglalja magában“.

Mi a természeti ember lényege? Miféle erővel és tehetségekkel bír az ember természeti alkatánál fogva? Ez a kérdés egy vagy más alakban mindig ott lebegett azok előtt, a kik az ember tanítására, szellemi vagy erkölesi irányítására vállalkoztak. Az ó testamentum prófétái sokszor kiméletlen gúnnyal ostorozták népüket s leplezetlenül elébe tarták minden romlottságát; de azért mindig feltételezték benne a jóra való tehetséget, melylyel megismerheti Urát s lehet engedelmes szolgája Istenének. Ugyanezt feltételezte Keresztelő János is, midőn nemzete tévelygő fiainak oda kiáltotta: „Térjete meg“.² „Teremjete a megtéréshez illendő gyümölcsöket“.³

Jézus pedig több alkalommal ki is fejezte, hogy a kis gyermekek természetes ártatlansága és jósága kedves Isten és emberek előtt.⁴ *Pál* apostol leveleiben vannak egyes helyek,⁵

¹ Nagy K. i. m. 19—20. l.

² Máté III. 2.

³ Máté III. 8.

⁴ Máté XVIII. 10. Márk X. 14. Luk. XVIII. 16—17.

⁵ Róm. V. 12—14. VII. 15. III. 10. 23.

melyekre az ember romlottságáról való nézetet alapítani szokták; de mélyebben vizsgálva iratait, kitűnik, hogy szerinte bár bűnös az ember, de azért örül a jónak, ragaszkodik hozzá, csak gyöngö a végrehajtására.¹ Hogy ő nem vallotta a természeti ember teljes romlottságát, az bizonyos abból is, hogy a pogányokról állította, miszerint ők irott törvények nélkül is „természet szerint“ tudnak a törvényhez illő cselekedeteket végrehajtani; mert a törvény szívükbe van írva.² A többi apostolok is s különösen *János* mint „Isten fiait“, úgy tekintik az embereket.

A legrégebbi *egyházi atyák* közül *Alexandriai Kelemen* semmit sem tud arról, hogy az ember természeti állapotánál fogva bűnös volna. Szerinte az eredendő bűn ellenkezik a bűn fogalmával. *Origenes* szerint az ember bűnössége nem Ádámtól származik, hanem egy előre létezett állapotában romlott meg a lélek. *Irenaeus* szerint minden erkölcsi beszámítás elesik, ha az ember szabadon nem cselekedheti a jót és rosszat. *Tertullianus* már a „vitium originis“-t felvette és beszélt a „malum naturale“-ról, mint az ember sajátjáról. Azonban állította, hogy ez erkölcsi beszámítás alá nem jöhet. Általában e korszak egyházi atyáiról azt mondja Baur, hogy ők egyértelműleg abban a nézetben vannak, hogy ha az ember nem volna szabad és öntudatos lény, akkor a jó és rossz, erény és bűn között minden különbség megszűnnék s ezzel megszűnnék a kereszténység erkölcsi vallásos jelleme.³

A *köztudatban* is ez a felfogás élt a kereszténység első négy száz évén keresztül. Ugy, hogy az ötödik százév elején Pelagius semmi újat nem mondott, csupán az eddigi közhitet határozottabban formulázta s annak a következményeihez mindenekben ragaszkodott, mikor a szabad akarat védelmében, mely az isteni kegyelemhez újabban fűzött fogalmak mellett mind inkább elenyészni látszott, határozottan állította, hogy „az embert a jónak tehetségével a természet jónak alkotta“. Benne van a „bonum naturae“, mely a föld kerekiségén mindenütt megnyilatkozik a különböző erények gyakorlásában. A „jónak“ tehetsége nincsen korhoz, helyhez, vagy valláshoz kötve.

¹ Lang H. Ker. Dogmatika, 98 l.

² Rom. II. 14, 15.

³ Baur F.: Az őskereszténység tört. 261 l.

E „jó“ tehetségével az ember mindent megtehet, a mi csak tőle kívántatik. Az Ádám bűne egyedül csak neki ártott. Reánk annyiban van befolyása, a mennyiben van általában egy rossz példának.¹

Ha tehát ezek szerint sem a Jézus és az apostolok tanításaiban, sem a legrégebb egyházi atyák írataiban, sem az első ker. évszázak köztudatában nincs elfogadható alapja az eredendő bűnnek: akkor vajjon honnan származott ez a tan? Mi volt keletkezésének indító oka? Talán a kereszténység nagyobb és mélyebb értelmű megvilágítása kívánta? Nem, hanem az egyházi érdek, mely Tertullianus óta mindinkább előtérbe lépett s minden téren érvényesülni akart.

Augustinus, e kornak legtekintélyesebb egyházi atyája, az emberi természet jóságának és az akarat szabadságának pelagiusi kifejezését nem tudta összeegyeztetni az isteni kegyelem fogalmával. Különösen pedig veszélyesnek gondolta az egyházra nézve. Szerinte Pelagius akkora tért engedett az emberi természet jóságának, hogy e mellett az isteni kegyelem elenyészik. S ha az ember a saját erővel is cselekedheti a jót, követheti az erényt s így az üdvösség feltételének megfelelően a kereszténység körén kívül is: akkor mire való ez és ennek szervezett alakja: az egyház? Azért bár az ember eredeti természetére nézve egyetértett Pelagiusszal; de már az Ádám bűnéből vett következtetéssel egészen más irányban haladott. Ugyanis szerinte ez a bűn annyira megrontotta az eredeti jó természetet, olyan szánandó állapotba sodorta Ádámnak minden maradékát, hogy magára hagyatva minden jóra alkalmatlan s az isteni kegyelem közbejötté nélkül nincsen ereje a saját élete megtartására, üdvössége biztosítására. Ezt a kegyelmet pedig csak az *egyház* közvetítheti, bizonyos, általa kívánt feltételek teljesítése mellett.² Egyes theologusok az egyház e jogkörének kiterjesztését nem tudják összeegyeztetni Augustinus tanrendszerével s azt „szépséghibának“ minősítik. Baur szerint pedig éppen az az a pont, a melyről bepillanthatunk ama rendszer eredetébe s a melyről helyesen foghatjuk fel. A kath. egyház ez utóbbi

¹ Baur F.: A ker. egyh. a IV. V. VI. században 100–101 l.

² Baur: A ker. egyh. a IV., V., VI. században 114 l. Dr. Tüdös István: „Tanulmányok Augustinus tanrendszeréből“ Theol. Szaklap I. évf. 286 l.

felfogást igazolja. Ugyanis, a míg Pelagius tanait ellenfele közbenjárására eretnek tanoknak nyilvánította s mint ilyent kárhoztatta (418), addig Augustinus tanait „hálaból“ az igazhitűség zsinormértékévé tette, sőt magát szentként tisztelte és tiszteli. Mindezek mellett mégis Augustinus egyéb tanairól apránként megfeledkezett. Közeledett Pelagius felé. A közvetítő irányként kifejlődött sémipelagianismusban már több a pelagiusi, mint az augustinusi elem. Annál nagyobb súlyt fektetett a megszerzett kegyelem-közvetítő jogra. Ennek a védelme alatt fejlődhetett ki az ugynevezett „opus operatum“, mely szerint az egyház által parancsolt hit és érzület nélküli cselekedetek végrehajtása kedves Isten előtt. Történelmileg ezen az alapon jött ellentétbe az egyházi hit és cselekedet a keresztény hittel és érzülettel. Következett az egyház teljes megromlása s a Krisztustól való végleges elidegenülése. Augustinus tekintélye nem csökkent, de theológiája csak annyiban volt irányadó, a mennyiben az egyházi érdekeket szolgálta.

A reformatio azt tette feladatává, hogy az egyházi hit és egyházi cselekedetek helyébe a *ker. hitet* állítsa vissza. Történelmileg hol kezdődik a kettő ellentéte? Ott, a hol az egyház elhagyta az Augustinus által teremtett alapot s az eretnek Pelagius felé hajlott. Vissza tehát az eredeti alaphoz, a melyet nemcsak az egyházi szentesítés, de Augustinus nagy tekintélye is még mindig támogat. Minden, a mit az egyház a saját érdekében erre épített, hiábavalóság. Hiábavalóság az emberi érdemmel s a felesleges jó cselekedetekkel való dicsekvés. Az egyháznak semmi ereje nincs az ember üdvözítésére; mert magában az emberben nincs semmi tehetség a jóra. Istennek ingyen kegyelme vezérel minket az üdv útján. E kegyelmet pedig nem az egyházi közvetítés, hanem a *hit* által nyerhetjük meg. Így fogadta el a reformatio az Augustinus által teremtett alapot egyfelől, Pál apostollal pedig a hitnek szükségességét hirdette másfelől. A mint Augustinus az ember teljes romlottságát tanította az egyház érdekében, úgy a reformatorok ugyanazt tették a Krisztusban való váltság hit érdekében.¹

Itt érkeztünk el ahoz a ponthoz, a honnan megérthetjük, hogy Kálvin Institutójának első kiadását miért kezdi az ember

¹ V. ö. Hase: Prot, Polemika II, k. 10 l.

ismertetésével s miért helyezkedik az egyházilag is szentesített augustinusi alapra. Most már röviden foglaljuk össze a természeti emberről való nézeteit. (I. fej.)

Kálvin miután bemutatja röviden az Istent, mint „végtelen bölcsesség, igazságosság, jóság, erő és életet“; bemutatja mint olyan lényt, a kinek „dicsőségeért“ teremtett minden égen és földön, bemutatja mint igazságos bírót és kegyelmes atyát: megkezdi az *ember* ismertetését. Hogy az emberről helyes fogalmakat szerezhessünk, tudnunk kell, hogy mi Ádám maradékai vagyunk. Ádám a mi „ősatyánk“. Őt Isten a maga képére és hasonlatosságára teremtette, azaz „bölcsességgel, igazsággal és szentséggel“ ruházta fel. E tulajdonságokkal annyira az Istenhez volt kapcsolva, hogy állandóan benne élhetett volna, ha megőrzi természete tisztaságát. Csakhogy a „bűn“ által teljesen letörölte magáról az Isten képét és hasonlatosságát. Csupán a bűn gyümölcsei maradtak számára, „mint a tudatlanság, gyarlóság, tehetetlenség, halál és kárhozat“.

Nemcsak magát rontotta meg az első ember; hanem romlottsága kihat minden maradékira. Mindnyáján, kik Ádámtól születünk, „megátalkodottak, megromlottak és minden jóra képtelenek“ vagyunk. Különösen cselekedeteink forrása: a sziv gonosz, melyből semmi jó nem származik. Minden látszólagos kegyessége csak tettetés és képmutatás, mely Isten előtt utálatos. Mert Isten nem annyira a cselekedetet nézi, mint annak az indokát. Bennünk pedig születésünknel fogva semmi jó nincs. Mi „a jót sem akarni, sem véghez vinni nem tudjuk“. Isten pedig mégis éppen azt kívánja tőlünk, a mit tenni nem tudunk. Ezért vagyunk a „harag“ és „kárhozat“ fiai, kikben a megigazulásnak semmi alapja s az üdvösségnek legkisebb eszköze sincs meg. Igaz, hogy Isten a lelkiismeret által szivünkbe írta a törvényt, de az ember annyira el van vakulva, hogy a lelkiismeret által sem tudja belátni a saját nyomorult voltát és tehetetlenségét.

A megigazulásnak pedig — nem kezdete és lépcsője — de feltétele a tudatlanságunkból és tehetetlenségünk érzetéből származó megalázkodás és „meghunyáskodás“. E czélből adta Isten az *irott törvényt*, a mely mutatja, hogy mit kellene tennünk s ez által lépten-nyomon figyelmeztet, hogy mily távol vagyunk az igaz úttól. Folyton kárhozzat minket. Olyan a tör-

vény ránk nézve, mint a tükör, mely folyton mutatja az arc szennyét. Ha tehát ezek szerint sem a lelkiismeret, sem a törvény ki nem emelhet tehetetlen gyarlóságunkból, más utat kell keresnünk az üdvözülésre. Itt tűnik fel előttünk az Isten, mint kegyelmes atya, ki teljes megalázkodásunk és reményteljes könyörgésünk után új szívet és új lelket ad nekünk a *Jézus* érdemeért. Miben áll a Jézus érdeme? Abban, hogy halálával kiengesztelte az Isten „haragját“, megváltott minket a kárhózzattól; mert elviselte a bűn büntetését helyettünk. Ennek a *hitnek* eredménye a szent lélek ajándékai, melyek ujjá szülnek s minden jóra alkalmassá tesznek. Alkalmassá tesznek Isten ismeretére és a törvény betöltésére.

Itt Kálvin magyarázatát adja a tíz parancsolatnak, mely két kőtáblára volt írva. Az első négyet, a második hatot foglal magában. E tekintetben, igen helyesen, eltér Kálvin attól az Augustinustól származott gyakorlattól, mely az első táblán csak három parancsolatot állított, azzal a határozott célzattal, hogy a szent háromság személyei ez által is feltüntetve legyenek. Az első négy parancsolat Isten, az utolsó hat pedig embertársaink iránti kötelességeinkre figyelmeztet. Azonban senki se gondolja, hogy a törvény által csak a külső bűnök vannak tiltva és a látható erények parancsolva. A ki ezt hiszi, az veszedelmesen tévelyeg. Ott a farizeusok kovásza működik. Isten nem annyira a külsőségekben, mint a tiszta érzésben gyönyörködik. Jézus a törvényt szellemiesítette. Abban a *szerepet* van parancsolva.

Az ilyen értelemben vett törvény még erőteljesebben szól a mi kárhózzatásunkról. Mert hogy tudná azt az ember betölteni, a kiből „feje tetejétől a lába talpáig a jónak még csak árnyékát sem találjuk“. Nehogy tehát mi cselekedeteinknek valami érdemet tulajdonítsunk. Mert az emberek összes jó cselekedete sem lenne elégséges ellenérték csak egyetlen bűnért is. Mindezeket s ezeknél még erősebb kifejezéseket azért használja Kálvin, hogy figyelmeztessen a lehető nyomatékosan a saját tehetetlenségünkre s a synergismus ama tévedésére, mely a megigazulás munkájában az ember közreműködését is szükségesnek tartja. Semmi olyan erő vagy tehetség nincsen bennünk, a melyre valamit építhetnénk. Így tehát, mivel minden más út el van zárva előttünk, s minden más segélyforrástól

elestünk, egyedül és kizárólag *Isten kegyelmére* kell támaszkodnunk, mely a Krisztus helyettes elégtétele után az ő érdemeiért megigazolásunkat eszközli. Kálvin már az első fejezetben előadja a helyettes elégtételre és a megigazulásra vonatkozó nézeteit nagy részben. Holott egy rendszeres hittani műben csak a váltság szükségességének kimutatása lett volna helyén s a többi kérdések a Krisztus személyével kapcsolatosan lettek volna tárgyalandók. Ez az eljárás azt mutatja, hogy Kálvin a Krisztus halálára, mint büntörölő áldozatra fektette a fősúlyt, hogy ez által is figyelmeztessen arra, hogy csak a hit által igazulhatunk meg ama kath. tévelygéssel szemben, mely az egyházi törvények cselekedeteibe helyezte az üdv forrását. Mi világosság kedvéért a hithez tartozó eme kérdéseket a II-ik fejezetben fogjuk tárgyalni.

Végezetül félreértések kikerülése czéljából Kálvin határozottan felteszi a kérdést: miféle haszna és feladata van hát a törvénynek? A mult két szélsőséget tárt elébe. Egyik az antinomismus, mely a törvénynek semmi hasznát nem látja az üdv munkálásában. A másik a katolikus tévelygés, mely a törvény cselekedeteibe helyezi az üdvösség feltételét. Kálvin a kettő között foglal állást az által, hogy a törvény hasznát elismeri; de csak negatív értelemben. Mi ez a haszon? Az, hogy tökéletlenségünkre figyelmeztet. Az Isten büntetésének felmutatása által féken tartja indulatainkat. És végül figyelmünket a jó felé irányítja. Ezekből látható, hogy következetesen kerül mindent, a mivel a törvénynek valamely pozitív üdvözítő erőt tulajdonítana. Az az Krisztus nélkül semmit sem ér. Az ember magára hagyatva semmi. Cselekedetei hiábavalóságok. Érdemmel nem dicsekedhetik. A ki dicsekszik, az káromolja Isten kegyelmét, mert „e kettő együtt meg nem állhat“. Ime a Pelagius és Augustinus által felállított ellentét a maga valóságában. Csakhogy a míg ott az egyházi érdek kívánta az augustinismus diadalát: addig itt a Krisztusban való váltság hit követeli a pelagianismus eltírását. Hogy „érdem“ és „kegyelem“ nem annyira összeférhetetlenek, mint azt Augustinus s utánna Kálvin állította, azt már Pelagius kimutatta. De ismételten igazolja az újabban kifejezésre jutott protestans öntudat, mely mind inkább közeledik a pelagianismus felé, mintha sejténé, hogy ez inkább megfelel az általa képviselt szabad szellemnek. A mint Hase

mondja: „Nyíltan kimondhatjuk, hogy a most uralkodó protestans öntudathoz közelebb áll a kath. semipelagianus irányú dogma, mint a reformatori az ő komor fennségében“.¹

Eltételezve azoktól az ellenvetésektől, melyeket Kálvinnak a természeti emberről előadott nézetei ellen, úgy exegetikai, mint tapasztalati és tudományos tekintetben emelni lehet,² még röviden annak a kimutatására szoritkozunk, hogy maga a tisztultabb és szabadabb reformatus felfogás is eltávozott az itt letett alaptól s annak szigorú merevségétől. Ha vannak is még egyesek, kik a hagyomány békóit nem tudják lerázni magukról s a reformatio szellemével ellentétben lekötik lelküket egyes nagytekintélynek s az által nemcsak maguk őrizkednek; de másokat is szándékosan visszatartnak minden szabadabb vallási lendülettől: maga a nagy többség élvezi és használja a reformatio-biztosította emberi és keresztényi jogokat. Különbséget akar és tud tenni a múlt és jelen között. A multnak sokszor szükség által parancsolt hitbeli felfogásával nem kívánja bilincsekbe verni s az igazság keresésében erőtlenné tenni a lelkeket. Tiszteli Kálvint, mint egyház-alapító reformatort, mint kora egyik legkiválóbb dogmatikusát; de nem tekinti őtet a vallási igazságok tökéletes képviselőjének, sőt nézeteit az idő és kor kívánalmai szerint átalakítani s ez által a reformatióban kifejezett alapelvek megfelelni törekszik.

Ezeknek igazolására álljon itt néhány újabban keletkezett s ev. ref. intézetekben használatos hittani műnek az emberre vonatkozó tanítása. Ezek szerint az ember tisztán került ki a teremtő kezéből. Azonban első szülőink vétkeztek. E véték megromtotta őket s következményei kihatnak reánk utódokra is. Azonban közel sem olyan romboló hatásuak, mint Kálvinnál láttuk, hanem hogy azóta az emberen „mind jobban erőt vettek a testi kívánságok“, akarata van ugyan a jóra“; de azt elvégezni nem tudja, Istent nem tudja „igazán“ megismerni. „A bűnre való ezen nagy *hajlandóságot* eredendő bűnnek nevezzük“.³ „A bűnre való hajlandóság még nem bűn, hanem csak alapja és gyökere a bűnnek“. „A bűn ugyanis a test kívánságainak

¹ I. m. 18. l.

² Lang H.: Ker. dogmatika 98—100 l. Channing: Vál. Művei II. k. 78 l.

³ Kiss József: Ker. Hit és erk. tan. a konventi terv szerint. Pápa, 1902. 24—26 l.

teljesítéséből származik s szabad akaratból jó létre“. ¹ Még világosabban beszél egy erkölestan. ² Megváltoztatta-e az Ádám esete az erkölcsi természetet? „Megváltoztatta, de nem általánosan; nem rontotta le az erkölcsi természetet, nem tette semmivé az eredeti állapotban meglevő erkölcsi tehetségeket; Isten képe csak megéktelenített, de nem töröltetett el teljesen. Minden ember Ádám s habár kis ideig is, mindenkinek van boldog édene; mint Isten teremtése *tisztán és ártatlanul* jön a világra“. Még csak Lang Henriknek „a természeti ember lényegéről“ kifejezett felfogását idézzük, mint a mely a legfejlettebb prot. tudatot a tudomány álláspontjáról adja elő: „Mivel az ember, magában véve eredeti alkatánál fogva szellem, tehát az isteni neki legbensőbb lényege; ő Isten nemzetsége, (Csel. 17, 29.) Isten képére van teremtve, (Genesis 1, 27) Isten teremtő oka az ember lényegének, mely az értelemben, mint az igazság organumában és a lelkiismeretben, mint a jónak organumában nyilatkozik. Minthogy továbbá az embernek az a rendeltetése, hogy a szellemet, mely mint teheték, benne van, teljes fogalmára kifejleszsze, azaz hogy szabad, öntudatos szellem legyen: tehát Isten az ember maradandó ősképe, azon czél, melyre neki törekednie kell. Ezen önmagában létező egységénél fogva, a mely van Isten és ember között, az isteni törvény az embernek szívébe van írva s egyszersmind az istentudattal és az isten képét alkotó értelem felébredésével kezdődik az ő folytonos fejlődése. (Róm. 2, 14 s köv.) Tehát éppen azon jognál fogva, a melylyel Tertullianus anima naturaliter christianáról beszél, szólhatunk anima naturaliter divináról is“. ³ Ezzel szemben a leghatározottabban elítéli és meggyőzően érvel amaz ó prot. tan ellen, mely az embert tehetetlennek és minden jóra képtelennek állítja. ⁴ És ezeket tanítják ma a budapesti ev. ref. theol. akadémián, bizonyosságául annak, hogy az emberiség fejlődik s vallásos felfogását is a fejlődés fokának megfelelően igyekszik kifejezésre juttatni.

¹ Kovács Lajos és Gergely Károly: Ker. Hittan. Jutalmazott pályamű. Debreczen, 1892. 15. l.

² Ker. Erkölestudomány a gymn. VIII. oszt. számára. Sárospatak, 1883. 10—11 l.

³ Lang H.: Ker. Dogmatika 96 l.

⁴ U. o. 98—104 l.

A régi és a legújabb magyar biblia.

A „világ könyvét“, az ószövetséget“, Jézus születése előtt Alexandriában fordították le először a művelt világ nyelvére, görög nyelvre. Jézus halála után a szeretet könyvét, a mai bibliát, állították egybe a különféle eredetű héber és görög szentíratokból. E nagy művet egy nagy földink, a tudós Jeromos, ki a Muraközben született, fordította le latin nyelvre, mely az egyház és a művelt világ akkori nyelve volt, az elavult görög után. Nemsokára Ulphilas fordította le a bibliát a hatalmas góth arianusok számára. Az eretnek fordítást Vald Péter ismételte a szép délfrancia nyelven. A példa az angolokra is elragadt, itt Wiklef adta a nép kezébe az angol bibliát. Wiklef iratai Csehországba is elhatottak s a prágai egyetemen Husz János kezdett foglalkozni az élet és szeretet nagy könyvével.

Mindezek a híres tudós reformátorok a népet akarták boldogítani a felvilágosodás tudományával. Az igazhitű Jeromos munkáját a latin egyház lefoglalta a magáénak s egyedül hitelesnek jelentette ki. A hitetlen góthokat kiirtották. Nagy részben ugyane sors érte Vald követőit is. A csendes halállal kimulni merészlő Wiklef csontjait kihányták feldult sírjából s a népboldogító Husz Jánost a szószegő római császár máglyán égetette el a római pápa barátsága kedvéért. „Juste judex Jesu Christe“, énekelte bátran, ég felé emelt arczzal az elszánt vértanu a máglyára vivő, fegyverekkel rakott halálos úton. És valóban, az emberiség örök uralkodója, a jog és igazság, itélt azóta az oly császárok és pápák felett, kik a kezökbe ragadott isteni hatalmat mindenre inkább, csak nem az emberi lélek nemesítésére használták.

A könyvnyomtatás feltalálása után már nem lehetett a felvilágosodást hamúvá égetni. Egyre-másra adták ki most a latin bibliát s akadtak oly névtelen fordítók is, kiket tűzzel-